

Rabatak ve Orhon Yazıtlarının Karşılaştırmalı Anlam Alanı İncelemesi

Kübra Malta*

Öz

Tarihî dönem Eski Türk ve Orta İran dilleri üzerinde bugüne kadar yapılmış adbilimsel incelemelerden farklı olarak bu çalışma, Rabatak ve Orhon yazıtlarında şah ve kağanlara atfedilen söz varlığının karşılaştırmalı *anlam alanı* incelemesini içermektedir. Çalışmanın “Giriş” bölümünde, kuramsal çerçeveyi belirleyen *anlam alanı* terimi tanımlanmış; Baktriyalılar ve Türkler arasındaki erken dönem temaslara dikkat çekilmiştir. “İnceleme” bölümünde şah ve kağanları tanımlayan sözcükler ve söz öbekleri “soyut kavramlar”, “mensubiyet” ve “yöneticilik vasıfları” *anlam alanları* içerisinde bir araya getirilmiştir. “Soyut kavramlar” *anlam alanında* şah ve kağanları ilahî bir güçle ilişkilendiren söz varlığı; “mensubiyet” *anlam alanında* mensubu olunan toplum ve mensubu olunan ailenin bilgilerini içeren söz varlığı; “yöneticilik vasıfları” *anlam alanında* ise şah ve kağanların olumlu özelliklerini ifade eden söz varlığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda Rabatak ve Orhon yazıtları söz varlığı arasında genel bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın sonucunda Rabatak yazıtında şah Kanişka’yı “kendisinde bulunan” özelliklerle tanımlayan söz varlığına karşın, Orhon yazıtlarında Türk kağanları çoğunlukla “halka sağlanan imkânlar” üzerinden tanımlayan bir söz varlığı görülmüştür. Bunun yanında, Rabatak yazıtından farklı olarak Orhon yazıtlarında kadın yöneticileri de tanımlayan söz varlığı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Baktriyaca, İpek Yolu, Afganistan, anlam alanı.

* Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, kuba.ra.malta@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5619-2740

A Comparative Analysis of the Semantic Field in Rabatak and Orkhon Inscriptions

Abstract

Unlike hitherto conducted onomastic studies on the Old Turkic and Middle Iranian languages of historic period, this study includes a comparative *semantic field* analysis of the vocabulary attributed to shahs and qagans in Rabatak and Orkhon inscriptions. In the “Introduction” section of the study, the term “semantic field”, which outlines the theoretical framework of the study, has been described, and the attention drawn to the early period interactions between the Bactrians and the Turks. In the “Analysis” section, the words and phrases defining the shahs and qagans have been collected under the title of the semantic fields of “abstract concepts”, “connection” and “management qualifications”. It has been determined that there is a vocabulary that associates the shahs and the qagans with a divine power in *the semantic field* of “abstract concepts”. In the semantic field of “connection”, it has been determined that there is a vocabulary that gives information about the society and family members. Also, in the semantic field of “management qualifications”, a vocabulary that articulates the positive characteristics of the shahs and qagans has been determined to function. In the last part of the study, a comparison has been made between vocabulary of the Rabatak and Orkhon inscriptions. Based on the comparison, it has been observed that the vocabulary in the Rabatak inscription defines “the shah Kanishka” with his self-characteristics whereas the vocabulary in Orkhon inscriptions defines Turkish qagans in terms of the opportunities provided to the public. In addition to this, different from the Rabatak inscription, it has been noted that the Orkhon inscription includes the vocabulary that defines women rulers.

Keywords: Old Turkic, Bactrian, Silk Road, Afghanistan, semantic field.

1. Giriş

Kuşan İmparatorluğu (130-230) dönemine ait Rabatak yazıtı ile II. Doğu Türk Kağanlığı (680-745) dönemine ait Orhon yazıtları, İpek Yolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden, Baktriya ve Ötüken'den günümüze ulaşmış tarihî kayıtlardır.¹ Günümüz Kuzey Afganistan topraklarına karşılık gelen Baktriya, kuzeyde Ceyhun nehri sınır olmak üzere, güneyde Belh, Taşkurgan, Kundüz, Sar-e Pol, ve Şirîn Tagāō gibi merkezlerden Hindukuş Dağları'na kadar uzanan bölgenin adıdır.² Adı geçen merkezler arasında başkent Baktra'nın (bugünkü adıyla Belh), İpek Yolu ve Kral Yolu'nun kesişim noktasında yer alması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Kuşanlardan (MS 130-230) itibaren bölgenin resmî dili Baktriyaca ise Orta İran dönemine ait Grek yazılı tek İranî dildir.³ Adını bulunduğu vilayetten alan Rabatak yazıtı, Baktriyaca ilk metin örneklerindedir. 1993 yılında Bağlan'dan Britanya Kütüphanesine gönderilen bir fotoğraf üzerine haberdar olunan yazıtla ilgili ilk metin yayımı Sims-Williams ve Cribb (1996) tarafından yapılmış; aynı metin çeşitli düzeltmelerle Sims-Williams (2004) tarafından yeniden yayımlanmıştır. Grek alfabesi ile yazılmış 22 satırdan meydana gelen yazıtın MS 132/3 tarihinden sonrasına ait olduğu düşünülmektedir.⁴ Yazıt, Kuşan şahı Kanişka'nın, mensubu olduğu aile, toplum, yöneticilik vasıfları ve hükümdarlık faaliyetlerini konu edinmektedir. Eski Türk yazıtlarında olduğu gibi Rabatak yazıtında da yöneticileri tanımlayan söz varlığında öne çıkan bir çeşitlilik söz konusudur. Bu çeşitliliğin sağladığı imkânla çalışmamızda Rabatak ve Orhon yazıtlarında şah ve kağanları tanımlayan sözcüklerin ve söz öbeklerinin oluşturduğu *anlam alanları* ele alınmaktadır.

Anlam alanı, anlamları bakımından birbiriyle ilişkili sözcüklerin ortak bir alanda kümelendiği ve böylece anlam kazandığı düşüncesine dayanan “anlam alanı teorisinden”⁵ ortaya çıkmış bir dilbilim terimidir.⁶ Türkçe kaynaklarda *kav-*

1 İpek Yolu üzerinde, Orhon yazıtlarının bulunduğu merkezlerin Türkler açısından stratejik önemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alyılmaz (2014).

2 P. Leriche - F. Grenet, “Bactria”, *Encyclopædia Iranica*, 2011; <https://iranicaonline.org/articles/bactria> (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

3 Nicholas Sims-Williams, “Bactrian Language”, *Encyclopædia Iranica*, 2011; <https://iranicaonline.org/articles/bactrian-language> (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

4 Nicholas Sims-Williams, “Bactrian Historical Inscriptions of the Kushan Period”, *Silk Road Foundation Newsletter*, 10, 2012a, p. 77-78.

5 Trier ve Humboldt tarafından ortaya atılan *anlam alanı teorisinin* tarihsel gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adrienne Lehrer, *Semantic fields and lexical structure*, Amsterdam, North-Holland, 1974.

6 Kâmile İmer - Ahmet Kocaman - A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 229.

ram alanı adıyla da karşılanan bu terim, “birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamlıların, içinde düşünüldükleri alan” olarak tanımlanmaktadır.⁷ “Renk adları, akrabalık adları, pişirme yöntemleri” gibi klasik sınıflandırmalar ile başlayan *anlam alanı* incelemeleri, zamanla eşanlamlı olmasalar dahi anlamları bakımından yakın ilişkili sözcükleri içine alacak biçimde genişletilmiştir.⁸ Farklı disiplinler tarafından gerçekleştirilen ve dilbilim çalışmalarına da yön veren “alan kuramı” araştırmalarına göre, *anlam alanlarının* belirlenmesi konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Örneğin, Lutzeier (1981) *anlam alanlarının* aynı sözcük türleri üzerinden şekillendirilmesi gerektiğini savunurken; Kittay ve Lehrer (1981) aralarında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin farklı sözcük türlerini aynı *anlam alanı* içerisinde değerlendirmenin mümkün olduğunu gösteren çalışmalar ortaya koymuştur. Bununla birlikte yalnızca sözcükleri değil, söz öbeklerini de *anlam alanları* içerisine alan incelemeler mevcuttur.⁹ Bu incelemede *anlam alanı*, sözcük türü bakımından aralarında ayırım gözetilmeksizin birbiriyle ilişkili sözcükleri ve söz öbeklerini bir araya getiren kapsayıcı bir tanıma sahiptir.

“Eski Türk ve Orta İran dillerindeki Rabatak ve Orhon yazıtlarında şah ve kağanları tanımlayan söz varlığı, ortak *anlam alanları* etrafında kümelenebilir mi?” sorusundan yola çıkan bu çalışmada iki aşamalı bir inceleme yöntemi takip edilmiştir. Öncelikle, Baktriyaca Rabatak yazıtı ile Eski Türkçe Orhon yazıtları müstakil olarak ele alınmış ve ilgili söz varlığı çeşitli *anlam alanları* altında bir araya getirilmiştir. Bu noktada, Eski Türk yazıtlarında geçen yönetici adları ve unvanlarını konu edinen adbilimsel incelemeler çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır.¹⁰ İkinci adımda ise belirlenen *anlam alanları* karşılaştırılmış ve bu alanlar içerisindeki söz varlığının benzer ve farklı yanlarını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Rabatak ve Orhon yazıtları arasındaki dilsel, bölgesel, toplumsal ve kronolojik farklılıklara rağmen, bu karşılaştırmalı inceleme düşüncesini ve yukarıda ifade edilen araştırma sorusunu destekleyen en önemli unsur, Baktriya halkları ve Türkler arasında erken dönemlerde başlayıp İpek Yolu üzerinde devam eden tarihî ilişkilerdir.

7 Doğan Aksan, “Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eksikliği Saptama Yolları I: Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 19, 1971, s. 254.

8 Adrian Akmajian - Richard A. Demers - Ann K. Farmer - Robert M. Harnish, *Linguistics, An Introduction to Language and Communication*, 5. bs., London, The MIT Press, 2001, p. 239-240.

9 Adrienne Lehrer - Eva Feder Kittay, *Frames, Fields, and Contrasts, New Essays in Semantic and Lexical Organization*, New York and London, Routledge, 2009, p. 3.

10 Eski Türk yazıtlarında geçen ad ve unvanlarla ilgili çalışmalar için bkz. Rybatzki (2000), User (2006; 2016), Efe (2021). Yenisey yazıtlarında geçen unvan ve unvan niteleyicilerinin bilgileri için bkz. Aydın (2011).

1.1. Baktriya halkları ve Türkler arasındaki tarihî ilişkiler

Tarihî kayıtlar, Kuşanlar ve Köktürkler arasındaki temasların Orta Asya'nın erken dönemlerine uzandığını; Köktürklerin ataları Hunlar ile Kuşanların ataları Toharoi/Yüe Chihlerin geçmişte Kansu bölgesinde aynı kültür dairesi içerisinde yaşadıklarını göstermektedir.¹¹ Bir kolu Ötüken'e, diğer kolu Kuzey Afganistan topraklarına ulaşan bu komşu toplumların ortak tarihsel arka planına bakıldığında birbirlerinden uzaklaşma sürecinin Hunların bölgedeki yükselişiyle başladığı görülür:¹²

“...Bugün küçük memurlar yüzünden antlaşmanın bozulması üzerine Sağ Bilge Beyini cezalandırarak batıdaki Yüeh-chih'leri bulup [onlara] saldırması için gönderdim. Göğün yardımı ile yetenekli askerlerimiz ve güçlü atlarımız sayesinde Yüeh-chih'leri ağır [bir] hezimete uğratarak hepsini ya öldürdük, ya da tâbi kıldık ve böylece bu meseleyi hallettik. Lou-lan, Wu-sun, Hu-chieh ve yakınlarındaki yirmi altı ülkenin hepsi artık Hsiung-nu oldu...” (Han Shu/3757/1-5)

Mete'nin, Han Hanedanına yazdığı bir mektubun yukarıdaki satırlarında ifade edilen yenilgiler ve güç kayıpları, Yüeci/Toharoileri batıya doğru uzanan bir göçe zorladı. Bunun üzerine MÖ 140 civarında bugünkü Kazakistan topraklarına ulaşan ve bölgedeki Orta Asya topluluklarıyla karşılaşan Yüeci/Toharoiler MÖ 130'da küçük birlikler hâlinde Ceyhun'un doğu kıyısına yerleştiler.¹³ Milat sıralarında “Hsiu-mi, Shuang-mi, Kuei-shang, Hsi-Tun ve Tu-mi” olmak üzere beş *yabgu* tarafından yönetilen Baktriya'da Kuşanlar, diğerlerine üstün gelerek Kuşan İmparatorluğu'nu kurdular.¹⁴ Çalışmamıza konu olan Rabatak yazıtı, Kuşan İmparatorluğunun I. Kanişka dönemine (MS 100-126 ya da 120-146) aittir.

Kuşanlardan sonra Baktriya'ya devam eden göç dalgalarında Türklerin de adı geçmektedir. Avrupa Hunlarının bir başka kolu olarak güneye indiği düşünülen Kiyonitler / Kidaritler (MS 375- 460) ardından sırasıyla $\alpha\lambda\chi\alpha\nu(v)$ o “Alhano” yani Alhonlar, Nēzak Hunları ve Eftalitler (MS 470-560) dört büyük göç dalgasıyla Baktriya'ya gelerek bölge nüfusunun yeniden şekillenmesinde etkili olmuşlardır.¹⁵ Baktriya sikkelerinde $\alpha\lambda\chi\alpha\nu(v)$ o ~ $\alpha\lambda\chi\alpha\nu$ o ~ $\alpha\lambda\chi\alpha\nu(v)$ o biçimlerinde görülen

11 Adrian David Hugh Bivar, “Kushan Dynasty, i. Dynastic History”, *Encyclopædia Iranica*, 2014; <https://iranicaonline.org/articles/kushan-dynasty-i-history> (Erişim Tarihi: 27.01.2022)

12 Ayşe Onat - S. Orsoy - K. Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi, Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, s. 14.

13 Bivar, 2014.

14 P. Leriche - F. Grenet, 2011.

15 Schottky, 2012.

Alhon boy adının, kökenbilgisi bakımından “Türkçe *al* ‘kızıl’ ve Hun boy adı”¹⁶ ile açıklanışı, bu alandaki çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.¹⁷ Böylece, Türklerin Baktriya bölgesine gelişinin tahmin edilenden çok daha erken bir tarihte olduğu anlaşılmıştır.

Kuşanlardan sonra Baktriya’nın yeni yöneticileri Sasanilerin, Batı Türkleri ile kurduğu politik ilişkiler iki toplumun dil ve kültürlerini daha da yaklaştırmıştır. Baktriya’nın kuzeyindeki Sogdiyana’da hâkimiyet kuran I. Doğu Türk Kağanlığı’na bağlı Batı Türklerinin lideri İstemi, 557-563 yılları civarında, Sasanilerle ittifak kurarak Eftalitlerin (Akhunlar) bölgedeki gücünün kırılmasını sağladı.¹⁸ İstemi Kağan döneminde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili Bilge Kağan yazıtında yer alan ifadelere göre “Demir Kapı” Türk kağanlar için oldukça önemli bir sınırdı. Orhon yazıtlarında Demir Kapı sınır bölgesi pek çok kez anılmış ve ulaşılmak istenen bir hedef olarak gösterilmiştir. Ceyhun ve Maveraünnehir arasındaki bölgede kalıcı Türk varlığının yolunu açan hamleler Orhon yazıtlarında aşağıdaki satırlarda anlatılmaktadır:¹⁹

*kişi : oğlnta : üze : (e)çüm (a)pam : bum(i)n k(a)g(a)n : (i)ştemi
k(a)gan : ol(u)rm(i)ş : (...) : ilg(e)rü : k(a)d(i)rk(a)n : yıška t(e)gi :
kirü] t(e)m(i)r k(a)p(i)gka : t(e)gi : koont(u)rm(i)ş* (BK/D/3-4)

“İnsan oğullarının üzerinde (de) atalarım dedelerim Bumın Hakan, İştemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. (...) Doğuda Kingan Dağlarına kadar, batıda Demir Kapı’ya kadar (halklarını) yerleştirmişler.”²⁰

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi Türkler, I. Doğu Türk Kağanlığı (552-575) döneminden sonra II. Doğu Türk Kağanlığı (680-745) dönemlerinde, Baktriya’ya büsbütün yabancı değillerdi. Orhon yazıtları ile yakın tarihlerde, MS 7.-9. yüzyıllar arasında yazılmış, 1990’ların sonunda keşfedilmiş Grek yazılı

16 Hakan Aydemir, *Türk Tarihinin Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları, Kökenbilgisel Bir İnceleme (1. Cilt)*, Paradigma Akademi, 2021, s. 356.

17 Sözcüğün kökenbilgisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 325-353.

18 Peter Golden, *Central Asia in World History*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011, p. 38.

19 Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 50-51.

20 Yazıtlarında geçen *temir kapıg* “Demir Kapı” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ölmez, “Eski Uygur ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer ve Kişi Adları”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Ü. Çelik Şavk, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 629-632.

Baktriyaca hukuk belgeleri²¹ de Baktriya ve Türkler arasındaki ilişkilere dair çeşitli kanıtlar içermektedir. Bu çalışmanın konusu Rabatak ve Orhon yazıtlarıyla sınırlı olduğundan aşağıda, bu incelemede adı geçen Kuşan şahları ve Türk kağanlarının bilgileri verilmiştir.

1.2. Rabatak ve Orhon yazıtlarında adı geçen Kuşan şahlar ve Türk kağanlar

Rabatak yazıtı, Kuşan şahlarının şeceresini vermesi bakımından da tarihî bir değere sahiptir. Yazıtta adı geçen Kuşan şahlarının yönetimde kaldıkları sürelerin tespit edilmesi konusunda birtakım belirsizlikler söz konusudur. Bu belirsizliğin en önemli sebebi, her güçlü Kuşan şahının kendi dönemini bir milat kabul ederek yeni bir çağ başlatmış olmasıdır. Kuşanların takvim sistemine yön veren bu geleneğin getirdiği zorluklara rağmen, günümüze ulaşan sınırlı veriler ışığında farklı disiplinlerin ortak çalışmasıyla bazı tarih aralıkları belirlenebilmiştir. Aşağıda, Sims-Williams ve Cribb (1996) yayımından faydalanılarak hazırlanan *Tablo 1*'de Rabatak yazıtında adı geçen Kuşan şahlarının bilgileri ve yaklaşık olarak yaşadıkları dönemler gösterilmektedir:

Tablo 1. Rabatak Yazıtında Adı Geçen Kuşan Şahları

Kuşan Şahı	Yaşadığı Çağ	Tarih Aralığı	Veziri/Kumandanı
Kucula Kadfises	Azes Çağı	30-80	
Vima I Takto	Baktriya Çağı	80-90 / 80-110	
Vima II Kadfises	Baktriya Çağı	90-100 / 110-120	
I. Kanişka	Kanişka Çağı	100-126 / 120-146	Şafar, Pyaş, Nukunzuk

Rabatak yazıtında adı geçen şahlara karşın Eski Türk yazıtlarında yer alan yönetici kadronun sayıca daha yüksek olduğu görülmektedir. Orhon yazıtlarında, çeşitli söz öbeklerinde adı geçen, Êlteriş, Kıpğan, Bögü ve Bilge kağanların yönetimde kaldıkları yaklaşık tarihler aşağıdaki tabloda bir araya getirilmiştir:²²

Tablo 2. Orhon Yazıtlarında Adı Geçen II. Doğu Türk Kağanları

Türk Kağanı	Tarih Aralığı	Veziri/Kumandanı
Êlteriş Kağan	682-691	Tunyukuk
Kıpğan Kağan	691-716	Tunyukuk
Bögü Kağan	716	Tunyukuk
Bilge Kağan	716-734	Kül Tegin

21 Ülkemizde ilk kez Tezcan (2018) tarafından bilimsel toplantılara konu olan Baktriyaca hukuk belgeleri, Nicholas Sims-Williams (2012b) tarafından yayımlanmıştır.

22 Denis Sinor, “[Kök] Türk İmparatorluğunun Kuruluşu ve Yıkılışı”, *Erken İç Asya Tarihi*, (içinde), çev. Talât Tekin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 417421-.

2. Karşılaştırmalı Anlam Alanı İncelemesi

Rabatak ve Orhon yazıtlarında yalın hâlde ya da söz öbekleri içerisinde bulunan tanımlayıcı söz varlığının “soyut kavramlar, yöneticilik vasıfları ve mensubiyet” *anlam alanları* etrafında birleştiği görülmektedir. Aşağıda, bahsi geçen bu üç *anlam alanına* ilişkin veriler paylaşılrken kronolojik bakımdan daha erken tarihli olduğu için öncelik Rabatak yazıtına verilmiş; Orhon yazıtlarında geçen örnekler ise ikinci sırada paylaşılmıştır. Örneklerin bir araya getirilmesinde Rabatak yazıtı için Sims-Williams (2004), Orhon yazıtları için Tekin (1968; 2014) yayınlarından faydalanılmıştır. Bir Orta İran dili olan Baktriyacanın Grek yazısındaki ses değerleri bilinemediğinden, incelenen örnekler Baktriyaca metin yayımlarında takip edilen yöntem gereği Grek alfabesi ile verilmiştir. Sözcüklerin anlamları ise dipnotlarda künye bilgileri paylaşılarak takip edilebilir hâlde getirilmiştir.

2.1. Soyut kavramlar

“Soyut kavramlar” *anlam alanı*, yönetim gücünün kutsal bir kaynağa dayandığını ifade eden söz varlığını kapsamaktadır. Hükümdarlığını Tanrı ve Tanrıçalardan alan Kanişka ile Teñri'nin desteğiyle tahta oturan Bilge Kağan soyut *anlam alanı* ile tanımlanmıştır. Rabatak yazıtında Kanişka'ya atfedilen soyut kavramlara işaret eden söz öbekleri aşağıdaki gibidir:

1. ... *κιδι ασο νανα*²³ *οδο ασο οισποανο μι βαγανο*²⁴ *ι ραοδανι*²⁵ *αβορδο*²⁶ [R/2]
 “Hükümdarlığını Tanrıça Nana'dan ve bütün Tanrılardan almış (olan)”

2. ... *κιδι ιωγο χρονο νοβαστο*²⁷ *σαγωνδι βαγανο σινδαδο*²⁸ [R/2-3]
 “Tanrıların istediği gibi 1. yılı başlatmış (olan)”

23 *ασο* “+DAn, ayrıлма durumu bildiren takı” < *haça (Nicholas Sims-Williams – Joe Cribb, “A new Bactrian inscription of Kanishka the Great”, *Silk Road Art and Archaeology*, 4, 1996, s. 90); *νανα* “Nana, Tanrıça adı” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93)

24 *οισποανο* çoğ. *obl.* “bütün” < οισπο < *wispa-, (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93), *μι* çoğ. *izafet* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91); *βαγανο* çoğ., *obl.* < *βαγ[ο]* “Tanrı; kral” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91)

25 *ραοδανι* *obl.* “hükümdarlık, krallık” < *ραοδανο* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 95)

26 *αβορδο* (geç.zm.) “almak” < *Soğd.* ’by’rt (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 90)

27 *ιωγο* “1, bir” < *aiwaka (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92); *χρονο* “yıl” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94); *νοβαστο* (geç. zm.) “başlatmak” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93)

28 *σαγωνδι* “gibi” (bağ.) (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94); *βαγανο* çoğ., *obl.* < *βαγ[ο]* “Tanrı;kral” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91); *σινδαδο* (geç.zm.) “istemek” < *sandaya- (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94)

3. *βαοναβο βαο*²⁹ *ι βαγεποορα*³⁰ *κανηβκε* _[R/14-15]

“Şahların şahı, Tanrıların oğlu Kanişka”

4. *βαο ι βαγεποορο*³¹ _[R/19]

“Tanrıların oğlu Şah (Kanişka)”

Orhon yazıtlarında yer alan soyut *anlam alanının* Rabatak yazıtı ile benzerlik gösterdiği örneklerin yanı sıra (5, 6, 7), Bilge Kağan’ın annesinin yer aldığı örnekte (8) kadın yöneticilerin de bu *anlam alanı* içerisinde tanımlanışı Orhon yazıtlarına özgü bir durumdur:

5. *t(e)ñri teg : t(e)ñride : bolm(i)ş : türük : bilge : k(a)g(a)n* _[KT/G/1, BK/K/1]

(Bilge Kağan): “(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan”³²

6. *t(e)ñri t(e)g : t(e)ñri : y(a)r(a)tm(i)ş : türük : bilge : k(a)g(a)n* _[BK/D/1]

(Bilge Kağan): “Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış, Türk Bilge Hakan”³³

7. *t(e)ñri t(e)g : teñri : y(a)r[(a)t]m(i)ş : türük : bilge : [k(a)g(a)n]* _[BK/G/13]

(Teñri Kağan): “Tanrı gibi, Tanrıca (tahta oturtulmuş) Türk Bilge Hakan”³⁴

8. *um(a)y*³⁵ *t(e)g : ög(ü)m : k(a)tun*³⁶ : *kuut(i)ña* _[KT/D/31]

(Bilge Kağan): “Umay misali annem Hatun’un kutu sayesinde”³⁷

29 *βαοναβο* çoğ., *obl.* < βαο “şah, kral, hükümdar” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 95)

30 *βαγεποορα* “Tanrıların oğlu, *devaputra*” < *baga-puθra- (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91)

31 *βαο* “şah, kral, hükümdar” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 95); *βαγεποορο* “Tanrıların oğlu, *devaputra*” < *baga-puθra- (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91)

32 Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, s.21.

33 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 51.

34 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 69.

35 *Umay//Homā/Homāy* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Süer Eker, “İran Dilleri ile İlk Temaslar ve Benzer Birkaç Öge Üzerine”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Ü. Çelik Şavk, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 327.

36 *k(a)tun* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tokyürek, 2013.

37 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 33.

2.2. Mensubiyet

“Mensubiyet” *anlam alanını* “mensubu olunan topluluk” ve “mensubu olunan aile” olmak üzere iki alt grupta incelemek mümkündür. Bu iki alt gruba ait söz varlığı her iki yazıt grubunda da dikkatle işlenmiştir. Rabatak ve Orhon yazıtlarında adı geçen şah ve kağanların “mensubu olunan topluma” ilişkin bilgiler içeren söz öbekleri aşağıdaki gibidir:

9. *κανηρκε ι κοβανο*³⁸ [R/1]

“Kuşan Kanişka”

10. *αβο βαοαν[ο βαι]*³⁹ *αβο κανερκε κοβανο*⁴⁰ [R/17-18]

“Şahların şahı, Kuşan Kanişka”

11. *türk k(a)g(a)n*⁴¹ [T1/D/18]

(Tunyukuk, İleriş Kağan için): “Türk k(a)ğ(a)nı”⁴²

12. *türük : bilge : k(a)g(a)n*⁴³ [KT/B]

(Bilge Kağan kendisi için): “Türk Bilge Hakan”⁴⁴

13. *türük b(ö)gü k(a)g(a)nka* [T2/G/50]

(Tunyukuk) “Türk Böğü Kağan’a”⁴⁵

Yöneticilerin “mensubu oldukları ailenin”, diğer bir deyişle şecerelerinin bilgisini içeren *anlam alanı* her iki yazıt grubunda da görülmektedir. Kuşan şahı Kanişka’nın büyük dedesi (14), dedesi (15) ve babası (16) ilişkin bilgiler Rabatak yazıtında kronolojik sırayla aşağıdaki gibi verilmiştir:

38 *κανηρκε* obl. “Kanişka” < *κανηρκι (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92); *κοβανο* “Kuşan” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

39 *βαοανο* çoğ., obl. < βαο “şah, kral, hükümdar” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 95)

40 *κανερκε* obl. “Kanişka” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92); *κοβανο* “Kuşan” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

41 *tü[rk k(a)g(a)n(i)g]* [T1/G/17]

42 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 8-9.

43 *türük k(a)g(a)n* [KT/G/3], [t]ürük *k(a)g(a)n* [BK/K/2]

Ayrıca, (Tunyukuk, Bilge Kağan için): *türük bilgä k[(a)g(a)nka]* [T2/G/50], *türük bilgä : k(a)g(a)n* [T2/D/58; T2/K/4]

44 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 41.

45 Talât Tekin, *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara, Simurg Yayınları, 1994, s. 20-21.

14. *αβο κοζουλο καθφισο βρο αβο ι φρονιαγ(ο)⁴⁶* [R/12-13]
“büyük dedesi Şah Kucula Kadfises için”
15. *αβο οσημο τακτοο βρο αβ(ο) ι νιαγο⁴⁷* [R/13]
“dedesi Şah Vima Taktu için”
16. *αβο οσημο καθφισε βρο (ι) πιδα⁴⁸* [R/13-14]
“babası Şah Vima Kadfises için”

Orhon yazıtlarında ata, dede ve babanın (17, 18, 19) *yanında*, ikili yönetim sisteminin bir gereği olarak amca (20) ve kardeş (21) de “mensubu olunan aile” *anlam alanı* içerisinde yer almaktadır. “Soyut kavramlar” *anlam alanında* olduğu gibi burada da (22) kadın yöneticilerin farklı yönlerden tanımlayan sözcükler görülmektedir:

17. *(e)çüm (a)pam: bum(ι)n k(a)g(a)n : işt(e)mi k(a)g(a)n* [KT/D/1; BK/D/3]
(Bilge Kağan): “atalarım, dedelerim Bumın Hakan ve İştemi Hakan”⁴⁹
18. *k(a)ñ(ι)m : ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ι)g⁵⁰* [KT/D/11; BK/D/10]
(Bilge Kağan): “babam İlteriş Hakan”⁵¹
19. *[k](a)ñ(ι)m : türük : bilg[e] [k(a)g(a)n]⁵²* [BK/D/1, BK/G/13]
(Teñri Kağan): “Babam Türk Bilge (Hakan ...)”⁵³
20. *(e)ç(i)m k(a)g(a)n* [KT/D/16, 16, 17, 17, 31; KT/K/3; BK/K/9; BK/D/14, 15, 20, 35]
(Bilge Kağan, Kapgan Kağan için): “amcam Hakan”⁵⁴
21. *in(i)m : kül t(i)gin⁵⁵* [KT/D/26, 27, 30, 30, 31]
(Bilge Kağan): “Kardeşim Kül Tigin...”⁵⁶

46 *φρονιαγ(ο)* “büyük dede” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94)

47 *νιαγο* “dede” < *niyāka (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93)

48 *πιδα* “baba” < *pitā (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93)

49 Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, s. 25.

50 *k(a)ñ(ι)m k(a)g(a)n* [KT/D/11, 12, 14, 15, 30; BK/D/10, 11, 13]; *[k(a)ñ(ι)m] k(a)g(a)n* [BK/D/13-14, BK/K/9] *k(a)ñ(ι)m k(a)g(a)nka* [KT/D/16]

51 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 27.

52 *k(a)ñ[(ι)m k](a)g(a)n* [BK/G/10] *k(a)ñ(ι)m k[(a)g(a)n]* [BK/B/6]

53 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 51.

54 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 29.

55 *in(i)m küül tig(i)n* [KT/B] *in(i)m küü[l tig(i)n]* [BK/D/21, 22]

56 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 31.

22. *ög(ü)m ilb(i)lge : k(a)tun(u)g*⁵⁷ _[KT/D/11; BK/D/10]
 (Bilge Kağan): “annem İlbilge Hatun’u”⁵⁸

2.3. Yöneticilik vasıfları

“Yöneticilik vasıflarını” ifade eden *anlam alanına* ait zengin söz varlığına sahip Rabatak yazıtında Şah Kanişka, “yüce kurtarıcı, dürüst, adil, gücü kendinde olan, Tanrı/Kral, saygıdeğer, sonsuza dek sağlıklı, talihli ve başarılı” bir yönetici olarak tanımlanmıştır:

23. [•••] *αν•ο•••••βο*⁵⁹ *βωγο στοργο*⁶⁰ *κανηβκε ι κοβανο*⁶¹
 “şahların şahı yüce kurtarıcı Kuşan Kanişka”

*ραβτογο*⁶² *λαδειγο*⁶³ *χοαζαοαργο*⁶⁴ *βαγ[ο]*⁶⁵ _[R/1] *[η]ζνγο*⁶⁶ _[R/2]
 “dürüst, adil, gücü kendinde olan, tanrı/kral, saygıdeğer”

24. *αβο κανεβκε κοβανο*⁶⁷ *αβο ιασηδανι ζορριγι*⁶⁸ *λρουγο*⁶⁹ *αγαδδιγγο*⁷⁰
*οανινδογ[ο]*⁷¹ _[R/18-19]
 “Kuşan Kanişka, sonsuza dek sağlıklı, talihli, muzaffer”

57 *ög(ü)m katun* _[KT/K/9] *ög(ü)m k(a)tun(u)g* _[BK/D/21]

58 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 53.

59 *Deşt-i Nāvūr*’da (=DN) geçen *βao vava επαν[•]ωο ο[ν]οτο β[α]ο* _[DN1/1]; *βaovano εναησεωγο ι στοργο* _[DN1/2]; *βaovανδε βαι ι βωγο ι στοργο* _[DN1/3] ifadeleriyle Rabatak yazıtının ilk satırı arasında kurulan benzerliklerden yola çıkılarak bu ifadenin “şahların şahı” anlamına gelen sözcük olduğu düşünülmektedir.

60 *βωγο* “kurtarıcı” <*bauga-, *Soğd. βωγ* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91); *στοργο* “yüce” <*stūrka-, *OF sturg* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94)

61 *κανηβκε* *obl.* ‘Kanişka’ < *κανηβκι (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92); *κοβανο* ‘Kuşan’ (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

62 *ραβτογο* “doğru, dürüst” < *raštaka- (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94)

63 *λαδειγο* “adil” < *dātiyaka-, *OF dādīg* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

64 *χοαζαοαργο* “gücü kendinde olan, güçlü” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 94)

65 *βαγ[ο]* “Tanrı;kral” < *baga-, *Soğd. βγ-* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91)

66 *[η]ζνγο* “saygıdeğer” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 59)

67 *κανεβκε* *obl.* “Kanişka” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92); *κοβανο* “Kuşan” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

68 *ιασηδανι* *obl.* “sonsuz” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91); *ζορριγι* *obl.* “zaman” < *Soğd. zwrn’k* (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 91)

69 *λρουγο* “sağlıklı” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 92)

70 *αγαδδιγγο* “talihli” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 57)

71 *οανινδο* “muzaffer” (Sims-Williams - Cribb, *a.g.m.*, s. 93)

Yukarıdaki örneklerde görülebileceği üzere, Rabatak yazıtında Kuşan şahı, “kendisinden gelen” özelliklerle tanımlanırken (23, 24) Orhon yazıtlarında adı geçen Türk kağanlar, “ünlü, bilge, cesur, halkını besleyen, halkın refahını düşünen” yöneticiler (25, 26, 27) olarak “halka sağladıkları imkânlar” üzerinden tanıtılmıştır:

25. $(a)nt(a)g : kül(ü)g : k(a)g(a)n (e)rm(i)ş$ [KT/D/4; BK/D/5]
 (Bilge Kağan, Bumin ve İştemi için): “(Onlar) onca ünlü hükümdarlar imiş.”⁷²
26. $ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n : bilg(ä)sin üç(ü)n (a)lpin üç(ü)n$ [T2/G/4-5]
 (Tunyukuk): “İlteriş Kağan akıllı olduğu için, cesur olduğu için ...”⁷³
27. $ig(i)dm(i)ş : <bilge> k(a)g(a)n(i)ña$ [BK/D/19]⁷⁴
 (Bilge Kağan, Kapgan Kağan için): “(seni) besleyip doğurmuş olan hakanına”⁷⁵

3. Sonuç

Anlam alanı, sözcüklerin belirli anlam kümeleri etrafında toplanma biçimlerini ele alan ve sözcüklerin bu kümelerde anlam kazandığı görüşüne dayanan bir dilbilim inceleme alanıdır. Eski Türk ve Orta İran döneminde, yöneticileri tanımlayan söz varlığının *anlam alanlarını* Rabatak ve Orhon yazıtları üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alan bu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre her iki yazıt grubunda ortak anlam alanları belirlenmiştir. “Soyut kavramlar, yöneticilik vasıfları ve mensubiyet” olmak üzere üç ana anlam alanı etrafında toplanan söz varlığının ortak anlam alanları içerisinde benzer ve farklı özellikler taşıdığı görülmektedir.

Rabatak yazıtında Kanişka *ασο νανα οδο ασο οισποανο μι βαγανο ι βαοδανι αβορδο* “hükümdarlığını Tanrıça Nana’dan ve bütün Tanrılardan almış (olan)”, *βαονανο βαο ι βαγεποορα* “şahların şahı, Tanrılarının oğlu”, *ιωγο χρονο νοβαστο σαγωνδι βαγανο σινδαδο* “Tanrılarının istediği gibi yeni bir çağ başlatmış (olan)” bir şah olarak tanımlanırken; Orhon yazıtlarında adı geçen kağanlar, *t(e)ñri teg: t(e)ñride: bolm(i)ş: türük : bilge: k(a)g(a)n* “(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan”, *t(e)ñri t(e)g: t(e)ñri: y(ar(a)tm(i)ş: türük: bilge: k(a)g(a)*

72 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 25.

73 Talât Tekin, *Tunyukuk Yazıtı*, s. 19-20.

74 *ig(i)dm(i)ş : bilge : k(a)g(a)n(i)ñ(i)n* [KT/D/23]

75 Talât Tekin, *a.g.e.*, s. 57.δ

n “Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış, Türk Bilge Hakan” gibi soyut *anlam alanlarıyla* tanımlanmıştır.

“Mensubiyet” başlıklı *anlam alanına* ait söz varlığının “mensubu olunan topluluk” ve “mensubu olunan aile” olmak üzere iki alt başlıkta incelemenin mümkün olduğu görülmüştür. Rabatak yazıtında *κανηβκε ι κοβανο* “Kuşan Kanişka”, *αβο κανεβκε κοβανο* “Kuşan Kanişka” gibi yöneticinin bir Kuşan hanedan mensubu olduğunu ifade eden örnekler olduğu gibi, Orhon yazıtlarında da kağanın *türk k(a)g(a)n* “Türk kağanı” olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.

Mensubu olunan aileyi tanımlayan *anlam alanında* iki yazıt grubunda benzer ve farklı yanlar tespit edilmiştir. Rabatak yazıtında, Şah Kanişka’nın *κοζουλο καδφισο βραο αβο ι φρονιαγ(ο)* “büyük dedesi Şah Kucula Kadfises”, *οσημο τακτοο βραο αβ(ο) ι νιαγο* “dedesi Şah Vima Taktu”, *οσημο καδφισε βραο (ι) πιδα* “babası Şah Vima Kadphises” olmak üzere soy ağacına yer verilmiştir. Orhon yazıtlarında ise *(e)çüm (a)pam : bum(i)n k(a)g(a)n : işt(e)mi k(a)g(a)n* “atalarım, dedelerim Bumin Hakan ve İştemi Hakan”, *k(a)ñ(i)m : ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(i)g* “babam İteriş Hakan’i” gibi söz öbeklerinde ata, dede ve babanın bilgisi verilirken *ög(ü) m ilb(i)lge : k(a)tun(u)g* “annem İlbilge Hatun’u” örneğinde anneye ilişkin bilgi de verilmiştir. Orhon yazıtlarında *kağanların* yanı sıra kadın yöneticilerin de belirli *anlam alanlarında* tanımlanması dikkat çekmektedir. Bilge Kağan’ın annesi için kullandığı *um(a)y t(e)g : ög(ü)m : k(a)tun : kuut(i)ña* “Umay misali annem Hatun’un kutu sayesinde” söz öbeğini hem “soyut kavramlar” hem de “mensubiyet” *anlam alanında* değerlendirmek mümkündür. Orhon yazıtlarında ikili yönetim sisteminin bir sonucu olarak *(e)ç(i)m k(a)g(a)n* “amcam Hakan” ve *in(i) m : kül t(i)gin* “Kardeşim Kül Tigin...” gibi amca ve erkek kardeşin bilgilerini içeren söz varlığına da rastlanmıştır.

“Yöneticilik vasıfları” başlıklı *anlam alanında* Rabatak yazıtında *αν•ο•••••βο* “şahların şahı”, *βωγο στοργο* “yüce kurtarıcı”, *ραβτογο* “dürüst”, *λαδειγο* “adil”, *χοαζαοαργο* “gücü kendinde olan”, *βαγ[o]* “kral”, *[η]ζνογο* “saygıdeğer”, *ιασηδανι ζορριγι λρουγο* “sonsuz dek sağlıklı”, *αγγαδδιγγο* “talihli”, *οανινδογ[o]* “muzaffer” olmak üzere yöneticinin “kendisinden” gelen özelliklere işaret eden bir söz varlığı tespit edilmiştir. Orhon yazıtlarında aynı *anlam alanında kül(ü)g : k(a)g(a)n* “ünlü hükümdar”, *bilg(ä)sin* uç(ü)n *(a)lpin* uç(ü)n “akıllı olduğu için, cesur olduğu için ...”, *ig(i)dm(i)ş* : <*bilge*> *k(a)g(a)n(i)ña* “besleyip doğurmuş olan hakanına” örneklerinde olduğu gibi yöneticiyi halkın refahı üzerinden de tanımlayan bir söz varlığı ile karşılaşılmaktadır.

Rabatak ve Orhon yazıtlarında yöneticileri niteleyen söz varlığının şekillendirdiği *anlam alanlarına* ilişkin yukarıda paylaşılan bulgular, bir yönü-

le de Eski Türk ve Orta İran toplumlarının yöneticilerine bakış açısını yansıtmaktadır. Önemle ifade edildiği gibi yazıtlar arasındaki dilsel, tarihsel ve coğrafi farklılıklar söz konusudur. Ancak, yöneticileri tanımlayan söz varlığının ortak *anlam alanlarında* kesişmesi İpek Yolu üzerinde şekillenen ortak kültürün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İki toplum arasında oldukça eskiye dayanan ilişki ve ortaya çıkan ortak *anlam alanları* yanında, karşılaştırılan söz varlığında bu toplumların sadece kendilerine özgü, farklı kavrayış biçimleri olduğu da görülmektedir. Burada sınırlı sayıda metinden hareketle elde edilen bulguları, aynı coğrafyada yaşayan çevre toplumlara ait farklı dillerdeki yazıtları da içine alacak biçimde daha kapsamlı bir incelemeyle geliştirmek mümkündür. Disiplinler arası karşılaştırmalı yöntemle yürütülecek bu yeni incelemeler, Orta Asya dil ve kültür çalışmalarına yeni boyutlar kazandıracaktır.

Kaynakça

Akmajian, Adrian - Demers, Richard A. - Farmer, Ann K. - Harnish, Robert M. *Linguistics, An Introduction to Language and Communication*, 5. bs., London, The MIT Press, 2001.

Aksan, Doğan, “Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eksikliğini Saptama Yolları I: Kavram Alanı – Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 19, 1971; <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38363/444745> (Erişim Tarihi: 05. 03.2022).

Alyılmaz, Cengiz, “İpek Yolu ve Orhun Yazıtları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 24, 2014; <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2863/39104> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).

Aydemir, Hakan, *Türk Tarihinin Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları, Kökenbilgisel Bir İnceleme (I. Cilt)*, Paradigma Akademi, 2021.

Aydın, Erhan, “Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar ve Unvan Niteleyicileri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 59, 2, 2011; <https://dergipark.org.tr/en/pub/belleten/issue/32743/363458> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

Bivar, Adrian David Hugh, “Kushan Dynasty, i. Dynastic History”, *Encyclopædia Iranica*, 2014; <https://iranicaonline.org/articles/kushan-dynasty-i-history> (Erişim Tarihi: 27.01.2022)

Britannica, “Kushan dynasty”, *Encyclopedia Britannica*, 2018; <https://www.britannica.com/topic/Kushan-dynasty> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).

Clauson, Sir G, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, Oxford University Press, 1972.

Efe, Kürşat, “Tonyukuk Yazıtındaki Adların Eski Uygur Türkçesi Metinlerindeki Örnekleriyle Karşılaştırılması ve Ad Bilimsel İncelemesi”, *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 6, 3, 2021; doi: <https://doi.org/10.30568/tullis.1010570>.

Eker, Süer, “İran Dilleri ile İlk Temaslar ve Benzer Birkaç Öge Üzerine”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Ü. Çelik Şavk, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2010.

Gerschevitch, Ilya, “Bactrian Literature”, *The Cambridge History of Iran*, vol. 3 (2), (içinde), Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Gholami, Saloumeh, *Selected Features of Bactrian Grammar*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2012.

Golden, Peter, *Central Asia in World History*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011.

İmer, Kâmile - Kocaman, Ahmet - Sumru Özsoy A., *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Kittay, Eva - Lehrer, Adrienne, “Semantic Fields and the Structure of Metaphor”, *Studies in Language, International Journal sponsored by the Foundation “Foundations of Language”*, vol. 5, no. 1, 1981; doi: <https://doi.org/10.1075/sl.5.1.03kit>.

Lehrer, Adrienne – Kittay, Eva Feder, *Frames, Fields, and Contrasts, New Essays in Semantic and Lexical Organization*, New York and London, Routledge, 2009.

Lehrer, Adrienne - Lehrer, Keith, *Theory of meaning*, New Jersey, Prentice-Hall, 1970.

Lehrer, Adrienne, *Semantic fields and lexical structure*, Amsterdam, North-Holland, 1974.

Leriche, P. - F. Grenet, “Bactria”, *Encyclopædia Iranica*, 2011; <https://iranicaonline.org/articles/bactria> (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

Lutzeier, Peter Rolf, *Wort und Feld: wortsemantische Fragestellungen mit besonderer Berücksichtigung des Wortfeldbegriffes*, Niemeyer, 1981.

Onat, Ayşe - Orsoy S. – Ercilasun, K., *Han Hanedanı Tarihi, Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Ölmez, Mehmet, “Eski Uygur ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer ve Kişi Adları”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türk-*

lük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, ed. Ü. Çelik Şavk, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2010.

_____, *Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*, Ankara, Bilgesu Yayınları, 2013.

Özbent, Sueda, “Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri”, *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 1 (2), 2013.

Rybatzki, Volker, “Titles of Türk and Uigur Rulers in the Old Turkic Inscriptions”, *Central Asiatic Journal*, 44(2), 2000; <https://www.jstor.org/stable/41928233> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

Schottky, M, “Huns”, *Encyclopædia Iranica*, 2012; <https://iranicaonline.org/articles/huns> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

Sims-Williams, Nicholas - Cribb, Joe, “A new Bactrian inscription of Kanishka the Great”, *Silk Road Art and Archaeology*, 4, 1996.

Sims-Williams, Nicholas, “Bactrian Historical Inscriptions of the Kushan Period”, *Silk Road Foundation Newsletter*, 10, 2012a; http://silkroadfoundation.org/newsletter/vol10/SilkRoad_10_2012_simswilliams.pdf (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

_____, “Bactrian Language”, *Encyclopaedia Iranica*, 2011; <https://iranicaonline.org/articles/bactrian-language> (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

_____, “The Bactrian inscription of Rabatak: a new reading”, *Bulletin of the Asia Institute*, NS, vol. 18, 2004; <http://www.jstor.org/stable/24049141> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

_____, *Bactrian Documents from Northern Afghanistan I: Legal and Economic Documents*, London, The Nour Foundation in Association with Azimuth Editions and Oxford University Press, 2012b.

Sinor, Denis, “[Kök] Türk İmparatorluğunun Kuruluşu ve Yıkılışı”, *Erken İç Asya Tarihi*, (içinde), çev. Talât Tekin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Tekin, Talât, *A grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington, Indiana University Press, 1968.

_____, *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara, Simurg Yayınları, 1994.

_____, *Orhon Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Tezcan, Semih, “8. Yüzyılda Afganistan'da Halaç Prensesleri, Günümüzde Orta İran'da Halaçlar ve Dilleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 2018.

Togan, İsenbike – Kara, G. – Baysal C., *Çin Kaynaklarında Türkler Eski T'ang Tarihi (Chiu T'ang-shu)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Tokyürek, Hacer, “Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 61, 1, 2013; <https://dergipark.org.tr/en/pub/belleten/issue/32747/363503> (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

User, Hatice şirin, “Eski Türkçede Bazı Unvanların Yapısı Üzerine”, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 2006.

_____, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

Araştırmacların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.